

Kurk
Lietuvai

GRUODIS 2021

ATSKIRTIES EKSPERTINIS VERTINIMAS

Parengė: Marija Žilinskaitė ir dr. Gabija Žemaitytė

Turinys

Įvadas	2
Švietimo koncepcijos kaita Lietuvoje	4
Atskirtis	5
Mokyklos tikslai ir kokį vaiką tikimės išleisti iš bendrojo ugdymo švietimo sistemos	6
Akademinių įgūdžių svarba	7
Mokinių situacija mokykloje	8
Mokinių ir visuomenės lūkesčiai	9
Pedagogai ir švietimo darbuotojai	9
Pagalbos mokiniui specialistai ir kita pagalba	11
Tėvų įtaka	11
Socialinės, ekonominės ir kultūrinės aplinkos įtaka švietimui	12
Bendra atsakomybė	13
Kurią ugdymo pakopą tobulinti, norint spręsti atskirties problemą?	14
Mokyklų tinklas	14
Santykiai ir kultūra	15
Lyderystė	16
Skaitmeninis ugdymas ir skaitmeninės kompetencijos	17
Nuotolinis mokymas	18
Informacija, duomenys ir rodikliai bei jų trūkumas	19
Bendrai apie švietimo situaciją Lietuvoje	20
Apibendrinimas	22

Įvadas

Tai yra antroji „Kurk Lietuvai“ projekto „Atskirties mažinimas švietimo srityje skirtinguose regionuose“ ataskaita. Jos tikslas – pasitelkiant švietimo ekspertus tiksliau ir detaliau pažvelgti į problemas, darančias įtaką atskirčiai. Šis dokumentas susideda iš interviu su ekspertais bei literatūros apžvalgos pasirinktais klausimais.

Pirmoje projekto gairėje apžvelgėme kiekybinius duomenis, pateikėme pagrindinius atskirtį lemiančius veiksnius bei klausimus, kurie kilo peržiūrėjus duomenis. Šiame dokumente, pasitelkus ekspertų atsakymus bei literatūrą, bus identifikuoti kertiniai atskirtį lemiantys veiksniai, kuriais galima daryti įtaką švietimo sistemai. Interviu su ekspertais bei literatūros apžvalgoje iškėlėme tokius klausimus: kas yra atskirtis, kokie yra mokyklos tikslai bei kokį vaiką siekiame išleisti iš bendrojo ugdymo sistemos, akademinį įgūdžių svarbą, mokinių situaciją mokykloje, mokinių bei visuomenės lūkesčius, pedagogų ir švietimo darbuotojų aspektą, tėvų įtaką, socialinės, ekonominės ir kultūrinės aplinkos įtaką švietimui, atsakomybės pasidalinimo svarbą, kurią ugdymo pakopą verta paliesti sprendžiant atskirties problemą, mokyklų tinklą, pagalbos mokiniui specialistų ir kitų pagalbą, santykius ir kultūrą, lyderystę, skaitmeninį ugdymą, nuotolinį mokymą, duomenų trūkumą ir galiausiai aptarėme bendresnius Lietuvos švietimo situacijos bruožus.

Ekspertinio vertinimo procese dalyvavo šie ekspertai:

- **Norbertas Airošius** – mokytojas ekspertas, Neringos sporto mokyklos vadovas ir švietimo lyderystės konsultantas;
- **Aidas Aldakauskas** – Švietimo, mokslo ir sporto ministerijos (ŠMSM) Švietimo kokybės ir regioninės politikos departamento direktorius;
- **Ričardas Ališauskas** – ŠMSM Strateginių programų skyriaus vedėjas;
- **Vaidas Bacys** – Šiaulių rajono Dubysos Aukštupio mokyklos direktorius, buvęs švietimo ir mokslo viceministras;
- **Lukas Benevičius** – švietimo konsultantas, inovatyvių švietimo projektų sumanytojas;
- **Vitalija Bujanauskienė** – Utenos švietimo centro direktorė;
- **dr. Rita Dukynaitė** – ŠMSM Strateginių programų skyriaus vyriausioji patarėja, EBPO¹ PISA² valdybos narė, IEA³ generalinės asamblėjos narė;
- **Vitalija Dziuričienė** – Panevėžio Vyturio progimnazijos direktorė;
- **dr. Rasa Erentaitė** – Kauno technologijų universiteto Socialinių, humanitarinių mokslų ir menų fakulteto docentė, vyresnioji mokslo darbuotoja;
- **Akvilė Giniotaitė** – VšĮ „Įvairovės ir edukacijos namai“ lytiškumo ugdymo advokatavimo koordinatore bei edukologijos mokslų doktorantė;
- **dr. Sandra Kairė** – Vilniaus universiteto Filosofijos fakulteto Ugdymo mokslų instituto edukologė;
- **dr. Vita Kontvainė** – Etninių tyrimų instituto mokslo darbuotoja, švietimo sociologė;
- **Virginijus Mažeika** – ŠMSM Švietimo kokybės ir regioninės politikos departamento Regioninės politikos analizės skyriaus vedėjas;
- **dr. Eglė Pranckūnienė** – VšĮ „Mokyklų tobulinimo centras“ steigėja, programos „Renkuosi mokyti“ konsultantė;
- **Alvydas Puodžiukas** – ŠMSM Švietimo kokybės ir regioninės politikos departamento Mokyklų veiklos skyriaus vedėjas;
- **Giedrė Valaitienė** – Lietuvos karjeros specialistų asociacijos valdybos narė, karjeros konsultantė, Panevėžio J. Miltonio gimnazijos direktoriaus pavaduotoja;
- **Arminas Varanauskas** – „Žinių ekonomikos forumo“ direktorius, buvęs ŠMS ministro patarėjas;
- **Jonas Vasiliauskas** – ŠMSM Švietimo kokybės ir regioninės politikos departamento Regioninių mokyklų skyriaus vedėjas;
- **Vilma Zarankaitė** – Vilniaus universiteto Rinkodaros ir komunikacijos skyriaus vadovė, dirbanti ties mokyklų mokytojų bei universiteto bendradarbiavimu.

¹EBPO - Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacija.

²PISA - Tarptautinis penkiolikmečių tyrimas.

³IEA - Tarptautinė švietimo pasiekimų vertinimo asociacija.

Švietimo koncepcijos kaita Lietuvoje

Pagrindiniame dokumente – Geros mokyklos koncepcijoje⁴ – pabrėžiama, kad ugdymas Lietuvoje grindžiamas pamatinėmis humanistinėmis vertybėmis, tokia mokykla apibūdinama kaip savo veikloje besivadovaujanti mokyklos bendruomenės susitarimais ir mokymusi. Edukologė dr. R. Bruzgelevičienė pažymi, kad būtų neteisinga koncepciją suprasti tik pagal vieną požymį, pastatant ugdymo centre mokinį. Ji teigia, kad turi būti keliamas klausimas, kas bus statomas į centrą - mokinys ar mokytojas⁵. Apie tai, kad Lietuvoje nėra aiškios ugdymo filosofijos kalba prof. L. Duoblienė, ji pabrėžia, kad Lietuvos švietimo strategijos bei koncepcijos dokumentuose galima rasti viena kitai prieštaraujančių koncepcijų: „Kai kuriuos reiškinius galima atpažinti, galima juos priskirti vienai ar kitai filosofinei mokyklai, o tuos, kurių negalima niekam priskirti, įmanoma pateisinti kaip naujoves, kurios bus tik vėliau suvoktos“⁶. Prof. L. Duoblienė mini, jog šiuo atveju Lietuva nėra išskirtinė, daugelyje šalių vis dar nėra aiškios ugdymo krypties, tačiau vis dėlto gaila, jog diskusijos šia tema bei naujų formų paieškos Lietuvoje praktiškai nevyksta. Filosofinės krypties Lietuvos švietime svarba yra pagrindžiama tuo, kad būtų išvengta vienkrypčio mąstymo, kai remiamasi tik empiriniais tyrimais ir nėra atsižvelgiama į įvairias jų interpretacijas⁷.

Žvelgiant istoriškai, tautinėje mokyklos koncepcijoje 1988 m. jau buvo akcentuota kompleksiško ugdymo kryptis, matoma akivaizdi orientacija į ugdymo tikslus, kuriuos lemia pakitusi ideologinė paradigma – kurti demokratiją⁸. Tautinėje mokyklos koncepcijoje minima, jog „itin svarbu ugdyti paties moksleivio nuostatą lanksčiai ir kūrybiškai mąstyti ir veikti. Jis turi būti viduje pasiruošęs, kad gyvenimas sparčiai keičiasi. <...> Iš bendrojo lavinimo mokyklos jaunuolis turi išsinešti giliai suformuotą nuovoką, kas žmoguje ir tautoje esminga, pastovu, kas ir kiek gali keistis.“⁹ 1992 m. Lietuvos švietimo koncepcija išlaiko tuos pačius principus, suteikiama galimybė mokiniui pačiam rinktis pagal savo interesus (profilinis mokymas), sudaromos sąlygos mokytis pagal gabumus (individualizuotas mokymasis)¹⁰. Joje minima, jog „Reformuoto ugdymo pagrindinis tikslas – savaranki ir kūrybinga, maksimaliai jau mokyklose savo gebėjimus išskleidžianti asmenybė. Reformuota mokykla turėtų padėti asmeniui atsiskleisti socialinėje ir kultūrinėje erdvėje, brandinti ugdytinio kultūrinę savimonę ir nuostatą, kad jis ne vien gimtosios kalbos vartotojas, bet ir jos kūrėjas, atsakingas už jos raidą ir identiteto išsaugojimą. Lietuvos švietimas grįstinas glaudžiu šeimos, mokyklos ir visuomenės bendradarbiavimu. Mokykla kuriama kaip šeimai ir visuomenei atviras kultūros židiny“¹¹. 1988-1992 metais buvo parengta Lietuvos švietimo sistemos reformos ne tik koncepcinė, bet ir įstatyminė bazė¹².

Žvelgiant į tolesnes reformas, 1997 m. pertvarkoma švietimo ugdymo samprata, kai brandi pasaulėžiūra grindžiama humanizmu bei bendrosiomis žmogaus vertybėmis, o į žmogų žvelgiama holistiškai, šios idėjos sutampa su laisvojo humanistinio ugdymo koncepcijos nuostatomis, kurios ir bus vystomos toliau Lietuvos švietime¹³.

⁴Geros mokyklos koncepcija. [Interneto prieiga](#).

⁵Ugdymas(is) paradigmu kaitoje. [Interneto prieiga](#).

⁶L. Duoblienė Nykstanti ugdymo filosofija Lietuvoje: paradoksas ar norma? [Interneto prieiga](#).

⁷Ibid.

⁸R. Bruzgelevičienė. Lietuvos švietimo reforma ugdymo paradigmos kaitos aspektu 1988-1997 m. Daktaro disertacija. [Interneto prieiga](#).

⁹Tautinės mokyklos koncepcija, 1988, p. 6

¹⁰Ibid.

¹¹Lietuvos švietimo koncepcija, 1992, p. 5.

¹²L. Lukoševičiūtė Mašalienė. Švietimo reformos eiga ir jos tobulinimas bendrojo lavinimo mokyklose: mokytojų požiūriu. Magistro darbas. [Interneto prieiga](#).

¹³Ibid.

Šiandien nacionalinėje politikoje formuojant švietimo principus remiamasi Lietuvos Respublikos Konstitucija¹⁴, kuri teigia, jog asmenims iki 16 metų mokslas yra privalomas, Lietuvos Respublikos švietimo įstatymu¹⁵, kuris nurodo, jog remiasi šiais pagrindiniais principais: sudaro lygias galimybes, apimančias socialinį teisingumą, teisių įgyvendinimą, vienodą švietimo prieinamumą ir galimybę tobulinti turimą kvalifikaciją ar įgyti naują. Sudaromos sąlygos kontekstiniam ugdymui, kai švietimo sistema yra glaudžiai susijusi su valstybės ūkio, socialine, kultūrine raida, yra veiksminga ir orientuota į efektyvumą ir kokybę. Užtikrinamas tęstinumas – švietimo sistema yra lanksti, atvira, pagrįsta įvairių formų ir institucijų sąveika; ji sudaro sąlygas kiekvienam asmeniui mokytis visą gyvenimą. Keliamas vienas iš tikslų – ugdyti kiekvienam asmeniui vertybines orientacijas, įgalinti jį veikti savarankiškai, padėti išsiugdyti šiuolaikiniam pasauliui reikalingus įgūdžius.

Švietimo įstatymas nurodo, kad pagrindinis dokumentas, reglamentuojantis švietimo kaitos kryptis Lietuvoje, buvo Valstybinė švietimo 2013–2022 metų strategija¹⁶. Dokumentas nustatė ilgalaikius švietimo tikslus bei jo turinį, finansavimo kryptis. Jame minimi šie ilgalaikiai, pagrindiniai tikslai, keliami švietimo politikai: „Apmąstantys, nuolat tobulėjantys ir rezultatyviai dirbantys profesionalūs mokytojai ir dėstytojai. Įdiegta švietimo kokybės kultūra. Sąlygų sudarymas išskleisti individualius gebėjimus ir tenkinti specialiuosius poreikius. Paskatų ir vienodų sąlygų mokytis visą gyvenimą sistemos sukūrimas.“ 2017 m. Seime priimtas bendrojo ugdymo mokyklų kaitos gairės¹⁷, kur minimos dvi Lietuvai svarbios veiksmų kryptys: „Ugdymo programos turi orientuotis į kompetencijų plėtotę. Turi būti užtikrinti materialieji ugdymo (ugdymosi) ištekliai. Taip pat būtina tobulinti asmeninių pasiekimų vertinimo sistemą. Taip pat akcentuojamas bendrojo ugdymo finansavimas. Finansavimo pokyčiai turi didinti bendrojo ugdymo prieinamumą. Siekiant pritraukti gambiausius pedagogus, turi būti įdiegta mokytojo karjeros ypatumus atitinkanti atlyginimo sistema. Kartu turi būti užtikrintas efektyvus, nukreiptas į sisteminių pokyčių ES lėšų panaudojimas.“ Švietimo kryptys nuo šiol vadovausis Lietuvos pažangos strategija „Lietuva 2030“¹⁸, 2021-2030 m. Nacionaliniu pažangos planu¹⁹ ir 2021-2030 m. Švietimo plėtros programa²⁰.

Atskirtis

Pagrindinis šio projekto klausimas: kaip sumažinti atskirtį švietimo srityje tarp regionų. Su pašnekovais pakalbėjome apie tai, kas yra atskirtis.

Dr. V. Kontvainė įvardino, kad atskirties skirstymas į kaimą ir miestą yra per grubus, nes labiau ar mažiau sėkmingai ugdančių mokyklų yra tiek kaime, tiek mieste. A. Varanauskas taip pat paminėjo, kad atskirtis būna mokyklos viduje. V. Zarankaitė mini, kad atskirtis egzistuoja taip pat Vilniuje. Ji pastebi, kad potencialiai daugėja vaikų iš nepalankios socialinės, ekonominės, kultūrinės aplinkos.

Švietimo kokybės ir regioninės politikos departamento skyrių vedėjai išskiria dar vieną atskirtį lemiantį veiksnių šalia ekonominio, socialinio, kultūrinio - vertybinį aspektą.

¹⁴Lietuvos Respublikos Konstitucija. [Interneto prieiga.](#)

¹⁵Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas. [Interneto prieiga.](#)

¹⁶Nutarimas dėl valstybinės švietimo 2013–2022 metų strategijos patvirtinimo. [Interneto prieiga.](#)

¹⁷Nutarimas dėl bendrojo ugdymo mokyklos kaitos gairių patvirtinimo. [Interneto prieiga.](#)

¹⁸Lietuvos pažangos strategija „Lietuva 2030“. [Interneto prieiga.](#)

¹⁹2021-2030 m. Nacionalinis pažangos planas. [Interneto prieiga.](#)

²⁰2021-2030 m. Švietimo plėtros programa. [Interneto prieiga.](#)

O kalbant apie atskirties situaciją laiko atžvilgiu, dr. V. Kontvainė pamini, kad socialinė nelygybė didėja visus 30 metų, kuri persikelia ir į švietimo sistemą. Dr. R. Dukynaitė pamini, kad būtina kreipti daugiau dėmesio į mokymosi atotrūkių mažinimą, nesinorėtų, kad Lietuvai dėl atskirties grėstų Lotynų Amerikos ar kitų šalių, kur egzistuoja didžiuliai mokymosi pasiekimų ir socialinės, ekonominės, kultūrinės (SEK) aplinkos atotrūkiai, situacija. Dr. S. Kairė pasidalino įžvalgomis apie potencialius ateities scenarijus. Ji paminėjo, kad dėl naujų iššūkių, kaip kad klimato kaita, vaikai gali patirti dar didesnę atskirtį, vaiko pažeidžiamumas gali įgauti naujas formas. Vaikams iš nepalankios socialinės, ekonominės, kultūrinės aplinkos šis pažeidžiamumas bus dar didesnis.

Svarbiausi punktai, kuriuos atskleidė ekspertai, kad atskirties nereikia suprasti tiesmukai ir nebūtinai pagal konkrečią geografinę vietovę galima įvardinti mažesnę ugdymo sėkmę pasiekiančias mokyklas. Taip pat atsiskleidė mintis, kad reikia ne tik spręsti esamą atskirtį, bet ir ruošti atskirties prevencijai dėl ateityje atsirasiančių veiksnių.

Mokyklos tikslai ir kokį vaiką tikimės išleisti iš bendrojo ugdymo švietimo sistemos

2013–2022 metų Lietuvos valstybinėje švietimo strategijoje²¹ akcentuojama, kad būtina sutelkti švietimo bendruomenės pastangas esminiams švietimo pokyčiams, kurie būtini atsižvelgiant į visuomenės lūkesčius. Strategijoje yra suformuluoti Lietuvos švietimo tikslai bei uždaviniai, pabrėžiamas lūkestis, kad „kiekvienas vaikas, jaunas ir suaugęs žmogus Lietuvoje siekia ir nesunkiai randa kur mokytis, šalies švietimo sistemą sudaro valstybinės, savivaldybių ir nevalstybinės institucijos, kurios nuolat tobulėja, bendradarbiauja tarpusavyje, kurių darbuotojai turi autoritetą visuomenėje ir palaiko nuolatinę diskusiją dėl šalies švietimo plėtotės“. Apie tai, koks vaikas turėtų baigti mokyklą ir išeiti iš švietimo sistemos, kiekviena mokykla apsibrėžia individualiai, formuojant mokyklos viziją ir misiją. Geros mokyklos koncepcijoje²² svarbiausiu sėkmingos mokyklos veiklos požymiu laikomas tinkamas mokyklos misijos įgyvendinimas, t. y. geri (pageidaujami, priimtini) ugdymo(si) rezultatai ir įsimenančios, prasmingos, malonios gyvenimo mokykloje patirtys.

Nacionalinė švietimo agentūra teigia, jog, visuomenei subjektyviai vertinant mokyklą, svarbiausiais gerumo rodikliais dažniausiai laikomi formalūs mokinio akademiniai pasiekimai – egzaminų, testų rezultatai²³. Geros mokyklos koncepcijoje²⁴ atkreipiamas dėmesys į tai, kad turėtų būti skiriama ne viena rezultatų rūšis – greta pasiekimų pabrėžiama ir asmenybės branda, pažanga. Joje teigiama, kad svarbu atsižvelgti ir į rezultatų pasiekimo būdą. Abu aspektai – rezultatai ir jų pasiekimo procesas – yra lygiaverčiai. Mokiniai mokomi priimti naujus iššūkius kaip kelią į tobulėjimą, pagrįstai pasitikėti savo jėgomis, tačiau adekvačiai ir kritiškai vertinti realybę. Asmenybės augimui dalyvavimas mokyklos gyvenime toks pat svarbus kaip ir formalusis švietimas. Geroje mokykloje susipinant veikloms susilieja gyvenimas ir ugdymas(is), ugdymui(si) skirtos erdvės kuriamos tam, kad rastųsi naujų patirčių ir idėjų, kaip mokytis įdomiau, prasmingiau²⁵.

Švietimo ekspertai plačiau komentuoja, kokį jauną žmogų norėtųsi išleisti iš mokyklos. A. Varanauskas sako, kad iš mokyklos norėtųsi išleisti mokinį, pasiruošusį gyvenimui. Jis

²¹Valstybinė švietimo strategija 2013–2022 metams. Švietimo ir mokslo ministerija. [Interneto prieiga](#).

²²Geros mokyklos koncepcija. [Interneto prieiga](#).

²³E. Merinova. Geros mokyklos koncepcijos įgyvendinimas bendrojo ugdymo įstaigose. [Interneto prieiga](#).

²⁴Geros mokyklos koncepcija. [Interneto prieiga](#).

²⁵Švietimo problemos analizė. Gera mokykla: vizija ir realybė. [Interneto prieiga](#).

identifikuoja du svarbius aspektus: pirma, gebėjimas reflektuoti ir savirefleksuoti, antra, būti ne tik sau, bet ir kitiems. Kad jaunas žmogus būtų sugebantis kritiškai vertinti save, kitus, supančią aplinką, gebėtų atsisakyti neprasmingų socialinių normų. Kad ne viskas būtų apie individą, t. y. save, bet ir apie pasaulį aplink. Gebantį mąstyti apie iššūkius, su kuriais susiduria mūsų pasaulis. A. Aldakauskas nurodo, jog norėtųsi išleisti žmogų, kuris netaptų našta kitiems ir valstybei, kuris norėtų dirbintis ir veikti, kad tai būtų ieškantis ir socialiai įgalintas žmogus. Dr. R. Dukynaitė sako, kad švietimas turi pakylėti į aukštesnę terpę, parodyti žmogui, kad jis gali daugiau, padidinti jo lūkesčius. R. Ališauskas sako, kad būtų keista, jei būtų vienas standartas, kokį mokinių išleistume iš mokyklos. Bendrasis ugdymas yra tik startas. Jis taip pat mini, kad vaikas, palikęs mokyklą, būtų geras žmogus. Dr. R. Erentaitė paminėjo, kad iš mokyklos turėtų išleisti tokį vaiką, kuris žino savo kryptį, turi tikslus, orientacines kryptis. Ypatingai, kad žinotų savo stipriąsias puses, taip pat silpnąsias, bet ypač stipriąsias. V. Zarankaitė pastebi mokyklą paliekančių mokinių pasimetimą ir baimę dėl ateities, todėl norėtų, kad mokinys išeitų nebijantis, kad jis būtų paskatintas daugiau galvoti ir nebijoti.

Dr. R. Dukynaitė mini, kad auklėjimas, mokymas ir lavinimas yra trys neatsiejami ugdymo sandai. V. Bacio vadovaujamos mokyklose bendruomenė yra nusistačiusi dešimt siektinų savybių, kurias sutarė kartu su mokiniais. G. Valaitienė mini, kad gera mokykla yra ta, kai yra gera vaikų bei jų tėvų savijauta, o mokyklos strategija yra orientuota į darbą dėl vaikų, o ne dėl mokyklos reitingo. R. Ališauskas sako, kad mokykla turėtų padėti ir įgalinti bei suformuoti mokymosi skonį. Jis mini, kad su „Tūkstantmečio mokyklų“ projektu suaktyvėjo vertinimo naujovės, daugiau reikšmės įgauna tarpiniai vertinimai, tačiau vis dar neperžengiame ribos, kad mokykla būtų be baigiamųjų egzaminų sesijos. R. Ališauskas paminėjo idėją apie kaupiamąjį veiklų portfolio, kuris padėtų formuoti norimus mokymosi įpročius.

Matome, kad šiandien iš mokyklos tikimasi ne tik atlikti mokymo funkciją, bet ir lavinimo. Iš kalbintų ekspertų teiginių matome, kad lūkestis iš mokyklos yra paruošti savarankišką, visuomenėje gebantį gyventi ir kurti žmogų.

Akademinių įgūdžių svarba

Akademinės žinios yra neatsiejama mokyklos dalis, tačiau nėra aišku, kur yra nukreiptas Lietuvos švietimo orientyras. Švietimo, mokslo ir sporto ministerijos 2020 m. užsakytame tyrime „Kokybiškas švietimas visiems visą gyvenimą: artėjame prie vizijos ar tolstame nuo jos?“²⁶ diskutuojama apie humanistinę ir ekonominę paradigmas bei kalbama, kurią turėtų pasirinkti Lietuva. Mūsų kalbinti ekspertai mini akademinį ir kitų aspektų visumą.

Dr. S. Kairė mini, kad yra trys poreikių rūšys: mokymosi palaikymas (t. y. akademinės žinios), emociniai poreikiai (t. y. individualūs, pavyzdžiui, saugumas) ir psichosocialiniai poreikiai (t. y. tarpasmeniniai). Dr. S. Kairės teigimu, jei pastarieji du nėra užtikrinami, labai sudėtinga pasiekti gerus akademinis rezultatus. Dr. R. Dukynaitė sako, kad švietimas yra asmens, visuomenės ir valstybės ateities kūrimo būdas. Švietimas padeda asmeniui visaverčio savarankiško gyvenimo pagrindus ir suteikia galimybę tobulinti savo gebėjimus. Švietimas – ta palanki erdvė, kur perduodamos vertybės, atveriamas gyvenimo prasmė, nukreipiama darniam, saugiam ir pažangiam valstybės gyvavimui. Dr. R. Dukynaitė mini, kad yra svarbi visuma, t. y. kai užtikrinami visi būtinieji poreikiai, tada ir švietimo tikslai gali būti sėkmingiau pasiekti.

²⁶R. Bruzgelevičienė, A. Brandišauskienė, J. Česnavičienė, R. Nedzinskaitė-Mačiūnienė. Kokybiškas švietimas visiems visą gyvenimą: artėjame prie vizijos ar tolstame nuo jos? [Interneto prieiga](#).

Dr. V. Kontvainė mini, kad akademinę sėkmę lemia socialinė, ekonominė, kultūrinė aplinka, motyvacija, visuomenės požiūris, psichologiniai dalykai. Taip pat ji pamini, kad sėkmingas dalyvavimas švietime kartais yra per siaurai suvokiamas. Šiuo metu sėkmė suvokiama kaip mokinių, įstojusių į aukštąsias mokyklas, skaičius, tačiau nėra tarpinio sėkmės varianto, kai ir kitos mokyklos galėtų jaustis pasiekusios švietimo sėkmę. G. Valaitienė taip pat pamini, kad sėkmė nebūtinai yra pažymiai. Švietimo kokybės ir regioninės politikos departamento skyrių vedėjai kalba ir apie tai, kad nereikia priešinti rezultatų ir vertybių. Mokiniai pirmiausia turėtų būti suteikiami gebėjimai, o paskui žinios.

Kai kurie pašnekovai taip pat svarstė, kad pagal PISA²⁷ tyrimą nemažos dalies mokinių pasiekimai nesiekia bazinio lygio, kuris nėra toks aukštas, kokio negalėtų tikėtis Lietuvos mokiniai.

R. Ališauskas mini kaupiamojo vertinimo idėją. Jos esmė - vaikas mokosi ne egzaminui, o kaupia savo patirtis, lyg tai būtų CV. Būtų kaupiamos tiek akademinės, tiek technologinės, tiek kultūrinės patirtys, taip pat savanorystė. Jis mini, kad svarbu neignoruoti kūrybinių galių ir sako, kad vienas vaikas gal yra parašęs poemą, o kitas – jau verslą sukūręs. R. Ališauskas mini, kad kaupiamasis vertinimas jau dabar yra naudojamas universitete, t. y. kreditai, bet bendrajame ugdyme – tik pradmenys.

Ekspertai kalba, kad norint pasiekti gerus akademinis rezultatus, būtina patenkinti ir kitus vaiko poreikius, pavyzdžiui, psichosocialinius ir emocinius. Tiek kai kurie ekspertai, tiek duomenys rodo²⁸, kad kai kurie mokiniai Lietuvoje nepasiekia bazinio akademinų įgūdžių lygio. Bet ekspertai taip pat kalba ir apie kitus įgūdžius, pavyzdžiui, kūrybingumą. Tačiau nesimato, kad švietimo sferoje būtų visuotinai susitarta dėl ugdymo prioritetų.

Mokinių situacija mokykloje

Dr. V. Kontvainė mini, jog kai kurie mokiniai iškrenta iš mokymo proceso anksti, o tai pasireiškia ne tik oficialiu iškritimu, bet ir kai mokiniai pamokoje būna tik fiziškai, tačiau realiai joje nedalyvauja. Taip pat mini, kad individualios mokinių aspiracijos gali lemti sėkmę. G. Valaitienė teigia, jog svarbu vaikams pakelti savivertę, suteikti vilties, kad su jais viskas gerai. Į mokyklą atėję 8-okai dar suvokiami kaip vaikai, o nuo 9-os klasės jau pradeda ginti savo poziciją.

Dr. S. Kairė minėjo, kad mokiniai išgyvena vidinį konfliktą, kai mokykla sako, jog viskas yra gerai, jie turės karjerą, tačiau mokiniai jaučia nerimą ir frustraciją. Ji taip pat mini, kad vyksta susipriešinimas, kai klimato kaitos aktyvistai kvestionuoja dabartines akademinės disciplinas, užduoda klausimą, kodėl eiti į mokyklą ar universitetą, jei niekas netiki faktais. Tai gali lemti ankstesnį mokinių iškritimą iš mokyklos. Dr. R. Erentaitė mini, jog vienų mokinių sunkumai nelygūs kitų mokinių sunkumams. Todėl, jei bus paveikiamas vienas veiksnys, pavyzdžiui, motyvacija, bus paliesta tik viena grupė mokinių.

Kalbinti ekspertai mini mokinių sunkumus, susijusius su jų savijauta, kai kuriais atvejais ryškėja priešprieša tarp mokinio ir mokyklos bei nepatenkintus mokinio poreikius.

²⁷PISA - Tarptautinis penkiolikmečių tyrimas.

²⁸Esamos švietimo situacijos regionuose apžvalga. [Interneto prieiga.](#)

Mokinių ir visuomenės lūkesčiai

Dr. R. Dukynaitė mini, jog reikėtų išskirti asmens kaip homo sapiens lūkesčius aukščiau nei norą pavalgyti ir išsimiegoti. Svarbu tikėti ir nukreipti veiklą į mokinio kaip asmenybės augimą ir jo mokymosi galių didinimą. Ji pateikia pavyzdį, kai šeimoje tėvai jau yra trečios kartos bedarbiai – jų lūkesčiai yra žemi, todėl tokiems vaikams svarbu ne užverti, o atverti daugiau galimybių išsiveržti iš nepalankios gyvenimo terpės ir matyti geresnio gyvenimo perspektyvą. Dr. V. Kontvainė mini, jog daug priklauso ir nuo visuomenės lūkesčių. Jos minimas romų pavyzdys, kai visuomenė nusiteikusi, jog jie iškris iš ugdymo sistemos. Ji kelia klausimą, kas yra galvojama apie kaimo vaikus, kokie yra lūkesčiai iš jų.

A. Varanauskas mini aspiracijų svarbą ir pateikia pavyzdį, kai mokinė mokėsi mokykloje, kurioje niekas nestojo į universitetą, tad nusprendė pasirinkti lengviau prieinamą studijų programą, nes, nepaisant gerų valstybinių egzaminų rezultatų, tikėjo, jog yra per prasta įstoti ten, kur iš tiesų norėjo. Šioje situacijoje įtaką darė ir klasės draugai, kurie kvestionavo jos pasirinkimą apskritai stoti į universitetą.

V. Bujanauskienė mini, jog Utenos mokyklose taikė praktiką, kai mokytojai pasirinkdavo mokinį ir ėmėsi veiksmų, kad šis pasiektų geresnių rezultatų. Šioje vietoje dėmesys yra atkreipiamas į tai, kad kai yra lūkesčiai ir vaikas nenurašomas, suveikia sėkmės efektas, mokinio sėkmė yra ir mokytojo patiriama sėkmė.

Iš pokalbių matome, kad tam tikrais pažeidžiamais atvejais švietimo sistemoje vis dar galima aptikti išankstinių nuostatų, kad tam tikroms grupėms yra nulemta nesėkmė. Tačiau yra sėkmingų pavyzdžių, kaip yra sprendžiami šie klausimai.

Pedagogai ir švietimo darbuotojai

Šiandieninė situacija, kai mokytojo profesija ne tik bendrai nuvertinama visuomenėje, tačiau jau dabar matome realias to pasekmes – mokytojų trūkumą ne tik regionuose, tačiau ir didžiuosiuose miestuose²⁹, kelia nerimą ir švietimo bendruomenėje.

Pedagogų rengimo situacija nesikeitė nuo 2003 iki 2017 m., kai buvo priimtas naujas Pedagogų rengimo modelis. Vytauto Didžiojo universiteto Socialinių mokslų fakulteto edukologijos katedros docentė L. Kaminskienė pažymi, kad „siekdami, kad taikant aukštus reikalavimus būsimiems mokytojams nepritrūktume jaunuolių, būtina užtikrinti ir kitas dedamasias: socialines ir ekonomines sąlygas pedagogams. Asmuo, kuris renkasi pedagogo profesiją, turi būti motyvuotas ir karjeros augimu, ir jo kvalifikaciją atitinkančiu darbo užmokesčiu.“³⁰

Apie mokytojo kompetencijų svarbą užtikrinant įsitraukimą į ugdymo procesą kalba ir daugelis ekspertų. 2018 metais vykusioje konferencijoje apie tai, kas yra geras mokytojas, diskutuota Lietuvos švietimo ateities forumo surengtoje diskusijoje. Kalbant apie gerą mokytoją jis apibūdinamas kaip toks „kuris mokosi iš savo klaidų ir yra gana stiprus, kad paprašytų kitų – kolegų, mokinių, specialistų – pagalbos įveikti sunkumus.“³¹ Diskusijos dalyvių nuomone, geras mokytojas turi gebėti naudotis įvairiais šių laikų įrankiais – informacinėmis technologijomis,

²⁹Esamos švietimo situacijos regionuose apžvalga. [Interneto prieiga.](#)

³⁰L. Kaminskienė Kaip bus ruošiami XXI a. mokytojai. Naujasis pedagogų rengimo modelis. [Interneto prieiga.](#)

³¹Lietuvos ekspertai išvardijo punktais, kas yra geras mokytojas. [Interneto prieiga.](#)

finansinio raštingumo abėcėle. Jie pabrėžia kūrybiškumo, kritinio mąstymo, empatijos, gebėjimo prisitaikyti prie pokyčių ir dirbti komandoje svarbą³².

Mūsų kalbinti ekspertai mini, jog šiandien mokytojas susiduria su nemažai iššūkių. Dr. R. Dukynaitės teigimu, galvojant apie atlygį už mokytojų darbą, reikėtų galvoti ne tik apie materialinį atlyginimą, bet ir apie moralinę satisfakciją. Nepalankus ir nuolat pagrįstai ar nepagrįstai vyraujantis pernelyg kritiškas diskursas, neatskleidžiant aukštųjų pasiekimų ar per menkai iškeliant juos, neprisideda prie stiprių mokytojų išlaikymo švietimo sistemoje, jų profesinio pasitenkinimo ar naujų gabių žmonių pritraukimo, pagaliau – ir ugdytinių pasitikėjimo mokykla. V. Bujanauskienė mini, kad yra svarbu pasitikėti mokytojais, o ne juos kontroliuoti. V. Bacys pastebi, kad mokytojai sulaukia per mažai paramos. Taip pat ne visada užtenka psichologinės, pedagoginės tarnybos (PPT) išvadų, kad mokytojas galėtų atliepti mokinio poreikius. Taip pat, kad mokytojai turi didelę gynybinę reakciją.

V. Zarankaitė mini ir mokytojų pervargimą nuo administracinio krūvio, emocinį nusivylimą. Taip pat mini, kaip užsidegę jauni mokytojai perdega, kaip dėl didelio krūvio laisvas laikas gyvenime išnyksta. V. Dziuričienė teigia, jog reikia padėti mokytojui. Mokytojas, norėdamas išgyventi, dirba labai dideliu krūviu. Mokytojas turi turėti pagalbą ne tik tada, kai klasėje yra specialiųjų poreikių vaikų. Ji pastebi, kad turime atskirti pagalbos mokiniui ir pagalbos mokytojui specialistus ir kad klasėje privalo būti antras mokytojas. Kai padidinamas vaikų skaičius klasėje, auga pagalbos poreikis, tačiau mokytojo padėjėjas ne visada būna. V. Zarankaitė pasakoja apie realų mokytojų krūvio pavyzdį, kai klasėje yra 26 mokiniai, iš kurių šeši turi specialiųjų poreikių: autizmo spektro sutrikimą, regėjimo sutrikimą ir elgesio sutrikimą. Nors yra mokytojo padėjėjas, vienam mokytojui yra iššūkis pasirūpinti visomis mokinių grupėmis.

Dr. R. Dukynaitė kalba ir apie mokyklų vadovus. Ji pastebi, kad jei norime pritraukti mokytojus ar vadovus į regionus ar nepalankias socialines, ekonomines, kultūrinės aplinkas, reikėtų pradėti taikyti tam tikras patrauklias priemones. Pavyzdžiui, mokėti didesnes algas, pasiūlyti daugiau papildomų apmokėjimų (apmokėjimas už kelionės išlaidas, sveikatos draudimas ir t.t.). Ji pateikia Estijos, Suomijos ir kitų šalių pavyzdžius: kai ten, kur yra silpniausios mokyklos, yra siunčiami stipriausi vadovai ir (ar) mokytojai, jiems suteikiant patrauklesnes darbo sąlygas.

Švietimo kokybės ir regioninės politikos departamento skyrių vedėjai mini, kad kai kurių mažų mokyklų mokytojai gali nenorėti dirbti su didele klase, nes tai yra sunkesnis darbas. Taip pat yra pavyzdys, kai kita mokykla, nors esanti kitoje savivaldybėje, yra geografiškai labai arti, tačiau ši idėja nėra patraukli mokytojams.

A. Varanauskas pastebi, jog ne visi mokytojai lengvai prisileidžia naujoves. Nors dažniausia mokymosi forma – seminarai, nekvestionuojama, kiek šiuo būdu įgytos kompetencijos išliks ilgalaikėje perspektyvoje. Tvariausia būtų, jei susiformuotų įprotis. Mokymai gali įkvėpti, bet be suformuoto įpročio sunku tikėtis tvarumo. Dr. R. Dukynaitė nurodo, jog mokytojų kvalifikacijos tobulinimo kursai galėtų būti ne tik profesinio augimo, naujų gebėjimų įgijimo būdas, bet ir patraukli skatinimo forma, nes didžioji dalis pedagogų linke nuolat mokyti. Esmė – kursų, seminarų, stažuotų turinio kokybė ir trukmė. Vienos ar dviejų dienų kursuose vargu, ar įgyjama tvirtų gebėjimų ir įgūdžių. Auga iššūkiai ugdymo procesui, kartais net kardinaliai, todėl kvalifikacijos tobulinimas tampa esminis siekiant aukštesnės švietimo kokybės.

³²Ibid.

V. Mažeika mini, kad ištekliai suorganizuoti gerą pamoką yra – interneto ištekliai, bazės, viską galima pasidaryti, tik yra klausimas, kiek pedagoginis personalas yra suinteresuotas jomis naudotis. V. Zarankaitė mini, jog čia labai svarbus pačio pedagogo nusiteikimas, ne tik išdėstyti pamoką patenkinant administracijos poreikius, bet nuoširdžiai stengtis suprasti mokinį. Būtent mokytojas galėtų uždegti mokinį, jį palaikyti, padrąsinti, jei šeimoje tam nėra sąlygų.

G. Valaitienė pastebi, kad kai dabar trūksta mokytojų, pirmas prioritetas mokyklai gali būti tiesiog surasti, kas mokytų, o mokymo kokybė tada pereina į antrą planą.

V. Mažeika primena, kai yra mokytojas, kurį vertina bet kurių gebėjimų mokinys, o tokių yra, yra stebuklas.

Kalbant su ekspertais, tik pasitvirtino įtarti iššūkiai dėl pedagogų trūkumo, pedagogų rengimo problemos, pedagogų darbo krūvio klausimas ir atlygio už darbą dimensijos. Taip pat susidaro įspūdis, kad pirmiausia atsiranda iššūkių ir poreikis klasėje, o tik vėliau seka lūkestis iš pedagogų mokyti ir pasiruošti šiems iššūkiams. Čia pavyzdžiais būtų skaitmeninės kompetencijos ir įtraukiojo ugdymo kompetencijos. Iš tiesų yra interneto resursai, naujovės ir teorinės galimybės mokytojui tobulinti mokymo procesą, tačiau nepanašu, kad yra mechanizmų, kurie skatintų mokytojus eiti ta linkme.

Pagalbos mokiniui specialistai ir kita pagalba

Kalbinti ekspertai taip pat mini švietimo darbuotojų bei pagalbos specialistų problematiką. Dr. V. Kontvainė atkreipia dėmesį, jog pagalbos specialistų etatas gali būti neskiriamas, jei mokykloje yra per mažai specialiųjų poreikių mokinių. Taip pat sako, jog su turimais resursais mokyklos mažai ką gali padaryti. V. Bacys taip pat mini, jog mokyklos neturi scenarijų, socialiniai darbuotojai nėra numatę plano dirbti su šeima. Nėra atliekamas auditas, kas dirba su problemine šeima, kokie yra rodikliai. Mokykla taip pat negauna jokių duomenų apie smurtą, sveikatą, suicidinius atvejus. G. Valaitienė mini, jog sudėtinga dirbti, kuomet yra tik vienas psichologo etatas, o gimnazistų yra apie 600. Taip pat ne visada yra suvokimas, kad specialistai yra ar turėtų būti ne teisėjais, o pagalbininkais vaikui.

V. Dziuričienė teigia, jog vis dar nėra iki galo suvokiama, kad mokytojas, norėdamas išgyventi, dirba labai dideliu krūviu. Mokytojas turi turėti asistentą ir ne tik tuo atveju, jeigu klasėje yra autizmą ar dauno sindromą turinčių vaikų - apie tai jau nebeturėtų būti kalbama, tokiems vaikams asistentas būtinas. Pagalba mokytojams yra reikalinga, nes klasės yra padidintos, o pagalbos specialistų ir mokytojo padėjėjų trūksta.

Kalbant su ekspertais, išryškėja svarbus poreikis didinti pagalbos specialistų ir mokytojo padėjėjų prieinamumą. Panašu, kad priemonės, norint įgyvendinti įtraukųjį ugdymą, kokybišką ugdymą ir suteikti sveikas darbo sąlygas pedagogikos darbuotojams, dar nespėja pasiekti mokyklų.

Tėvų įtaka

Nors tėvai nėra mokyklos darbuotojai ar lankytojai, jų indėlis į vaikų švietimą yra svarbus.

Dr. R. Dukynaitė mini, kad tėvų išsilavinimas ir požiūris į savo vaikų mokymąsi yra svarbūs veiksniai. Tarptautiniai tyrimai rodo, kad yra svarbu, ar tėvai turi darbą ir dirba

pagal specialybę, koks motinos išsilavinimas, knygų skaičius namuose, palanki mokymosi aplinka namie, kiek dėmesio tėvai skiria savo vaikams, – visa tai ir dar daugiau veiksnių daro tiesioginę įtaką vaiko mokymuisi ir rezultatams. Tarptautiniai tyrėjai, švietimo ekspertai pabrėžia, kad vaiko mokymosi pasiekimams šeima neretai yra svarbesnė nei mokykla. V. Bacys mini, kad tėvai pavargsta, yra reikalinga pagalba jaunoms šeimoms. V. Mažeika taip pat kalba apie šeimos aplinkos svarbą: kai kurios šeimos ir be valstybės pagalbos greitai suranda sprendimus, tuo tarpu kitos šeimos nenori ir bijo pokyčio. G. Valaitienė mini, kad kai kurie tėvai, atveddami vaikus į gimnaziją, slepia informaciją apie vaikus ir jų poreikius. V. Zarankaitė mini, kad tėvų pagarba mokytojams yra svarbi: mokinys negali gerbti mokytojų, jei tėvai nerodo pagarbos mokytojui. Ji taip pat mano, kad reikėtų įtraukti ir ugdyti tėvus, kurie patiria atskirtį.

Iš kalbintų ekspertų pasisakymų matyti, kad tėvai yra labai svarbūs vaiko ugdymo procese, tačiau dar nėra visuotinai susiformavusios kultūros, kurioje tėvai vienareikšmiškai bendradarbiautų su mokykla ir dalintųsi atsakomybe. Pirmas žingsnis galėtų būti tėvų pagarba mokytojams bei tėvų ir mokytojų bendradarbiavimas dėl vaiko ugdymo sėkmės.

Socialinės, ekonominės ir kultūrinės aplinkos įtaka švietimui

Socialinės, ekonominės bei kultūrinės aplinkos (SEK) kūrimas švietime yra ypatingai svarbus³³. Šioje aplinkoje mokinys veikia tiek šeimoje, tiek mokykloje ar kitose institucijose. Šiose aplinkose dominuoja skirtingos vertybių sistemos, turinčios įtaką ir skirtingai veikiančios asmenybę.

Anot B. Bitino, socialinės aplinkos veiksniai neretai būna pagrindinė negatyvios pozicijos mokyklos atžvilgiu susiformavimo priežastis³⁴. Čia taip pat svarbus ir socialinės nelygybės aspektas. Nors ir nurodoma, jog „švietimo sistema dažnai yra bejėgė ištaisyti kitų visuomeninių sistemų sukuriama neteisybę ir nelygybę“, tačiau svarbu pažymėti tai, jog ir pačioje sistemoje kuriasi nelygios sąlygos dėl to, jog moksleiviai vertinami lyginant juos su kitais³⁵. Silpnesniems mokiniams ne visuomet sudaromos tinkamos mokymuisi sąlygos. Pagal D. Meuret, „rodikliai turi matuoti ne tik švietimo rezultatų lygybę (pvz., žinias, mokslinės karjeros pasiekimus, akademinį laipsnį), bet ir subjektyvią nelygybę, susijusią su mokyklos gyvenimu bei elgesiu su moksleiviais mokymosi institucijose.“

Dr. R. Dukynaitė kalba apie kultūros svarbą, ypač tarp žemesnės SEK aplinkos mokyklų, kaimuose arba ten, kur žemesnė SEK aplinka. Dr. R. Dukynaitė taip pat pamini, kad yra geltonieji autobusiukai, bet neretai būna taip, kad vaikai mokykloje būti ilgiau negali, nes yra nustatytas laikas, kada jie paimami ir parvežami į namus. Dėl šios priežasties vaikams iš atokesnių vietovių, neretai iš žemesnės SEK aplinkos yra sunku lankyti neformaliojo ugdymo veiklas ir gauti viską, ką mokykla ar miestelyje esančios kitos švietimo įstaigos gali pasiūlyti.

Dr. V. Kontvainė taip pat mini problemos kompleksškumą, nelygybę, susijusi su SEK aplinka, atsispindi sistemoje, nes nėra kompensuojamų mechanizmų. Kompensuojamų mechanizmų pavyzdžiai šiuo atveju galėtų būti visos dienos mokykla, švietimo pagalbos specialistai, specialieji pedagogai, psichologai, dienos centrai, socialinių įgūdžių teikimas ir kita.

³³2021-2030 m. Plėtros programos valdytojos ŠMSM švietimo plėtros programos pagrindimas. [Interneto prieiga](#).

³⁴B. Bitinas. Ugdymo filosofijos pagrindai.

³⁵L. Žalimienė, R. Lazutka, D. Skučienė, J. Aidukaitė, J. Kazakevičiūtė, J. Navickė, V. Ivaškaitė-Tamošiūnė. Socialinis teisingumas švietime. Teorinė samprata ir praktinis vertinimas. [Interneto prieiga](#).

Dažnai vaikai iš nepalankios SEK aplinkos turi ir specialiųjų poreikių, tad jiems reikalinga pagalba.

V. Bacys mini, kad savo vadovaujamoje mokykloje nedaro finansinių rinkliavų, kad nepasireikštų ekonominė nelygybė, kai ne visos šeimos turi vienodus finansinius pajėgumus.

Dr. S. Kairė pažymi, jog, jei norime, kad įvyktų sisteminių pokyčių, susijusių su SEK aplinka, tam reikėtų tarpžinybinės komandos.

Dr. V. Kontvainė taip pat mini, kad SEK aplinka yra svarbus veiksnys, kuriam verta ieškoti sprendimo. Tačiau nėra aišku, kokie konkretūs SEK komponentai daro didelę įtaką. Dr. R. Erentaitė minėjo, kad ne visose mokyklose SEK aplinka yra stiprus indikatorius, kad mokyklai reikalinga pagalba. Prieš imantis priemonių, reikia patikrinti, ar SEK aplinka yra svarbus veiksnys toje konkrečioje mokykloje.

Švietimo kokybės ir regioninės politikos departamento skyrių vedėjai kalba, kad gali išlįsti ir aspektas, kai, esant nuolat tarp tokių pačių žmonių, gali nesimatyti, kad yra atotrūkis ir kad yra problemos, kurias reikėtų ar būtų galima spręsti.

Socialinė, ekonominė, kultūrinė aplinka turi lemiamos įtakos visoms mokinio ugdymo sritims, tad, siekiant sumažinti skirtumus, svarbu atsižvelgti į kompensacinius mechanizmus bei tinkamai juos įgyvendinti. Nors ne visada nepalanki SEK aplinka reiškia, kad mokykla neras kompensacinių mechanizmų ir nepasieks gerų rezultatų. Norint sumažinti atskirtį, verta daryti poveikį SEK veiksniai, tačiau nėra duomenų, kurį SEK komponentą reikėtų pasirinkti.

Bendra atsakomybė

Kalbinti pašnekovai pažymi, jog svarbu, kad atsakomybė būtų priimama bendrai, – tai ne tik apsaugotų švietimo srities žmones nuo perdegimo, bet ir leistų pasiekti geresnių rezultatų.

Dr. V. Kontvainė pažymi, jog ne tik mokytojas yra vienintelis veiksnys, lemiantis švietimo sėkmę, čia svarbi visa santykių sistema. Jei yra vienas žmogus, pavyzdžiui, mokytojas ar socialinis pedagogas, jis gali galiausiai perdegti. Vienam darbuotojui padaryti įtaką vienam vaikui dar būtų įmanoma, tačiau norint paveikti didesnę bendruomenę, būtų sudėtinga. Kai mokytojai perdega, jiems gali sumažėti motyvacija tęsti pokyčius, nes šie gali nebeatrodyti įmanomi. Tokiu atveju ir kaltė gali būti permetama kitai grupei. Taip pat ji mini savivaldybių svarbą: kai yra parama iš savivaldybės, tada yra lengviau ir pačiai mokyklai. Taip pat dr. V. Kontvainė teigia, jog nėra susitarimo, kieno atsakomybei priskiriami rezultatai: šeimos ar valstybės, kiek tai yra šeimos, o kiek valstybės rūpestis.

Dr. S. Kairė pamini, kad atotrūkis formuojasi lengviau, kai atsakomybė krenta tik vienam žmogui. Todėl geriausia spręsti iššūkius, kai įtraukiamos visos grupės, reikėtų komandos, kuri pasidalintų atsakomybę.

G. Valaitienė taip pat pažymi šeimos ir mokyklos bendradarbiavimo svarbą, kad jie būtų komanda, o ne būtų formuojama priešprieša.

V. Zarankaitė taip pat kalba, jog reikia veikti visas grupes, tiek tėvus, mokinius ir mokytojus.

V. Bujanauskienė pažymi, jog visi esame „vieno laivo keleiviai“, todėl būtina priimti bendrą atsakomybę. Ji taip pat mini, jog jos kuruojamas švietimo centras atlieka švietimo įstaigų vadovų telkimo vaidmenį. Pažymi, jog vidinio tinklo buvimas priklauso nuo švietimo skyrių vedėjų įsitraukimo. Utenoje veikia stipri pedagoginė, psichologinė tarnyba, kurioje teikiamas ir konsultavimas, t. y. pagalba, o ne tik vertinimas.

Visi kalbinti ekspertai mini visų švietimų grupių įtraukimo svarbą, nenurašo problemos vienai grupei ir taip pat išvelgia, kad, pasidalinus atsakomybę už švietimo rezultatus, būtų apsaugoti švietimo dalyviai.

Kurią ugdymo pakopą tobulinti, norint spręsti atskirties problemą?

Siekiant paveikti atskirties problemą ir norint daryti pokytį, svarbu atsižvelgti į tai, nuo kurios ugdymo pakopos pradėti ir inicijuoti pokytį.

A. Varanauskas mini, jog norint pasiekti rezultatų įtraukiant nepalankios socialinės, ekonominės, kultūrinės aplinkos šeimas, svarbu imtis priemonių nuo priešmokyklinio, ankstyvojo ugdymo. Tiems vaikams sudėtingiau, nes jų žodynas skurdesnis. Taip pat jis mini, kad jau prieš 100 metų JAV tyrimai rodė, kad yra skirtumas tarp tokių vaikų kalbos. Vaiko žodyną svarbu ugdyti, nes su skurdžiu žodynu atėjęs vaikas gali nesuprasti kai kurių terminų mokykloje, o tai apsunkina vaiko ugdymą. Svarbu ugdyti vaiko mąstymą, pavyzdžiui, klausiant jo argumentų, kodėl jis vienaip ar kitaip galvoja. Jis taip pat mano, kad reikia investuoti į vyresnio ugdymo pakopas, tačiau labai svarbu neužmiršti mažiausiųjų. V. Zarankaitė teigia, jog problema atsiranda ne 12-oje klasėje, o 5-8 klasėse, tai būtent tas amžius, kuomet vaikas labiausiai imlus ugdymui.

Nors kalbinti ekspertai pritaria atskirties mažinimui visose ugdymo pakopose, prioritetas yra nukreiptas į jaunesnes ugdymo pakopas.

Mokyklų tinklas

Ekspertai kalba apie mokyklų tinklo klausimą, kuo jo sukūrimas galėtų prisidėti prie teigiamo pokyčio mažinant atskirtį.

Švietimo kokybės ir regioninės politikos departamento skyrių vedėjai mini, kad vienas socialinę atskirtį didinančių veiksnių yra savivaldybės, kuriose egzistuoja mažos mokyklos. Šiose mokyklose esančios mažos klasės turi dvi problemas: pirmiausia, mažoje grupėje (pavyzdžiui, kurioje yra tik du vienuoliktokai) nėra sudaromos sąlygos jaunam žmogui augti ir augti su visais grupėje, diskusijose, kai tas pats mokinys galėtų pasimatuoti skirtingus vaidmenis, kai vienas būtų lyderis, o kitur būtų tas, kuriam dar reikia pasitempti; antra, kai mokyklos negali pasiūlyti skirtingų disciplinų 12-oje klasėje. Yra pusantro šimto gimnazijų, kur yra tik viena gimnazinė klasė. Tai ne tik apriboja dalykų pasiūlą, bet ir pati aplinka dėl mažo mokinių skaičiaus negali pasiūlyti mokiniams gerų galimybių mokytis vieniems iš kitų.

Švietimo kokybės ir regioninės politikos departamento skyrių vedėjai pastebi, kad Lietuvoje sovietmečiu kaimas apėmė 30 % Lietuvos, Europos Sąjungos vidurkis šiandien yra 5 %, tad galbūt ir Lietuva eina link Europos Sąjungos vidurkio. Jie mini, kad savivaldybės galėtų stambinti mokyklas, nes savivaldybės mažėja, tačiau keliamas klausimas, ar savivaldybė vis

dar egzistuoja, jei ji tokia maža. Kai kurios savivaldybės, pasitelkdamos mažas mokyklas, sprendžia nedarbo problemą, todėl laiko vaikus, teikia daugiau socialinės globos namų, o ne švietimo paslaugas.

J. Vasiliauskas kalba apie žingsnius, kurių reikia, kad mokinys sėkmingai įsiliėtų į didesnę mokyklą. Pirma, reikia paruošti vietą, į kurią tas mokinys būtų nuvežtas. Antra, reikia suskaičiuoti, per kiek laiko tas mokinys pasieks mokyklą, ir reikia skaičiuoti laiką nuo vaiko namų durų iki skambučio, t. y. įskaičiuoti laiką, jei autobusiukas važiuoja pakeliui į kitas vietas.

V. Mažeika mini, kad praktiškas sprendimas būtų mokyklų tinklas.

Švietimo kokybės ir regioninės politikos departamento skyrių vedėjai mini V. Bacio gerąjį pavyzdį, kai jis vadovauja iš trijų mokyklų sukurtam tinklui ir vadovaujamose mokyklose orientuojasi į poreikį, kurio reikia tai bendruomenei.

Taip pat Švietimo kokybės ir regioninės politikos departamento skyrių vedėjai paminėjo idėją apie gimnazijas, kurios taip pat turėtų bendrabučius.

Kai kurie pašnekovai taip pat minėjo, kad „mokinio krepšelis“ laiko vaikus mokykloje tik dėl finansinės naudos pačiai mokyklai.

Kalbant su pašnekovais susidaro įspūdis, kad vaiko interesus labiau atlieptų didesnė mokykla dėl galimybės augti tarp kitų bendraamžių ir didesnės akademinų disciplinų pasiūlos. Ne iš mūsų pašnekovų, bet švietimo aplinkoje yra girdima ir priešingų argumentų, tačiau pastarieji yra ne į vaiką orientuoti dalykai, t. y. darbuotojų nedarbo sprendimo klausimas ir mokyklos finansai, kaip kad „mokinio krepšelis“.

Santykiai ir kultūra

Santykiai bei mokyklos kultūra ekspertų išskiriami kaip svarbūs veiksniai. V. Bujanauskienė pažymi, jog svarbūs edukaciniai išvažiavimai, Kultūros pasas. V. Bacys taip pat mini Kultūros paso svarbą. Taip pat nurodo, jog svarbu su vaikais kalbėtis, neturint tikslo juos pakeisti. Dr. S. Kairė sako, jog mokyklos turėtų skirti daugiau dėmesio emociniam palaikymui. A. Varanauskas svarsto, kad mokiniai taip pat galėtų mokytis ir vieni iš kitų. Jis išvelgia, kad tokiu atveju būtų skatinamas bendruomeniškumas ir stiprinamas ryšys tarp žmonių.

G. Valaitienė mini, kad karjeros pamokos yra ne tik savęs bei kito pažinimo pamokos. Taip galima vaiką įkvėpti, motyvuoti, kai kurie mokiniai įgauna drąsos ateiti konsultuotis ir vėliau. Ji taip pat pažymi mokinio pasitikėjimą savimi ir dėmesį socializacijai kaip svarbius aspektus. G. Valaitienė taip pat mini, kaip mokykloje padedama adaptuotis mokyklos naujokams (t. y. atėjusiems į gimnazijos pirmąją klasę) organizuojant adaptacinę stovyklą prieš mokslo metų pradžią. Stovyklos metu vyksta meno veiklos, atsiskleidžia platesnis spektras mokinio savybių ir pedagogai geriau pastebi, kur mokinį vėliau reikėtų nukreipti, pavyzdžiui, į mokyklos tarybos senatą.

R. Ališauskas mini, kad labai svarbus aspektas yra geri santykiai mokykloje ir pasidalino pavyzdžiu apie mokyklos direktorių, pas kurį mokiniai mielai grįžta. Toje mokykloje puoselėjami geri, šilti santykiai, į darbuotojus mokiniai kreipiasi vardu, dirbama su visais vaikais, kiekvienas vaikas yra laikomas ypatingu. Mokiniai yra skatinami atsiskleisti, nebijoti, būti drąsūs. R.

Ališauskas tai pat pamini, kad lyderystė taip pat prasideda nuo santykių, t. y. kiek yra nebijoma rodyti iniciatyvą, kiek saugiai yra jaučiamasi. Jis taip pat mini M. Lukšienę ir jos svajonę, kaip užauginti žmogų, kad santykiai yra ne mažiau svarbūs už akademinis pasiekimus. Užauginti kūrybingą, iniciatyvų žmogų, kuris stengiasi ir dėl kitų. R. Ališauskas taip pat pamini, kad už akademinės nesėkmės aplinka nebaudžia, o už socialines - baudžia.

Dr. S. Kairė mini, kad yra daugiskaita - mokyklos kultūros: mokinių, mokytojų, vadovų. Mokytojai kartais gali būti abiejose kultūrose. Gali būti ir kultūrų susidūrimas. Kalbant apie problemos sprendimą, dr. S. Kairė įvardino, kad mokinių lygmuo greičiausiai nebus efektyvus, jei mokiniams nėra užtikrinamas saugumas, jei jie nesijaučia saugūs daryti pokytį. Ji taip pat pamini, kad svarbu orientuotis ne tik į akademinis pasiekimus bei dalykinį mokymą, tačiau svarbu ugdyti ir socialinį-emocinį kapitalą. Ji taip pat mini, kad, jei nebus kompensuoti trūkumai, kurie patiriami namų aplinkoje, bus sunku pasiekti gerų rezultatų. Tad mokyklos turėtų skirti daugiau dėmesio emociniam palaikymui.

A. Giniotaitė pažymi, kad, tik atsiremami į socialines kompetencijas, padarysime pokytį ir kitose, akademinėse sferose.

Dr. R. Dukynaitė mini geruosius Panevėžio Vyturio progimnazijos pavyzdžius, kai mokiniams sudarius tinkamas sąlygas, didinamas jų įsitraukimas ir dalyvavimas mokyklos veikloje, jie jaučiasi visaverčiais mokyklos dalyviais. Kitas dr. R. Dukynaitės pavyzdys, kai V. Bacys savo vadovaujamoje mokykloje ugdo savidrausmę panaikindamas skambučius, įtraukia bendruomenę, į ugdymą įtraukia tėvus iš įvairių socialinių, ekonominių, kultūrinių aplinkų.

Kalbinti ekspertai vieningai vertina santykių svarbą. Ypatingai išryškėja santykio kūrimo nauda tarp skirtingų mokyklos lygmenų, t. y. mokinių ir mokytojų arba vadovų. Taip pat matosi tendencija, kad kultūrinės veiklos padeda šiam santykiui megtis. Ekspertai minėjo šiuos geruosius pavyzdžius, kurie padeda kurti bendruomenę ir skatinti santykius: edukacinius išvažiavimus, Kultūros pasą, emocinį palaikymą, karjeros pamokas, mokinių vienas kito mokymą, dėmesį vaikui be noro jį pakeisti, mokinių įtraukimą į mokytojų konferenciją, tėvų įtraukimą į mokyklos veiklas, skambučių atsisakymą mokykloje.

Lyderystė

Dr. R. Dukynaitė lyderystę apibrėžia kaip sudėtingą įvairialypį procesą, pokytį, sąveiką, sekėjų pritraukimą ir ugdymą, o ne tiek ir ne tik kaip padėtį, statusą, pareigas, hierarchiją ar savybes, elgesį.

S. Jonušaitė ir D. Žvirdauskas lyderystę apibrėžia „kaip reiškinį, kurio esmė – koku nors būdu (elgesiu, priimamais sprendimais, propaguojamomis vertybėmis, turimomis savybėmis ir kt.) daromas tobulėti skatinantis poveikis ar įtaka kitam žmogui ar jų grupei“³⁶. Kaip teigė D. Žvirdauskas, tai poveikio žmonėms menas, kai veikiama įtikinimu ar pavyzdžiu, tai asmens gebėjimas veikti kitą asmenį, skatinant jį būti veiklesnį. Projekto „Lyderių laiko“ kūrėjai lyderystę apibrėžia taip: „tai dalyvavimo, mokymosi ir rezultato erdvėje tolygiai vystoma veikla“³⁷. „Lyderių laikas“ – nacionalinė iniciatyva, skirta švietimo bendruomenės nariams (švietimo institucijų darbuotojams, savivaldybių administracijų darbuotojams, Ministerijos ir jai pavaldžių institucijų darbuotojams, tėvams ir kitiems asmenims, atstovaujantiems švietimo bendruomenėms).

³⁶O. Rugienė. Pradinių klasių mokytojų lyderystės raiška. [Interneto prieiga.](#)

³⁷J. Snežko. Lyderystės kryptys bendrojo ugdymo mokykloje. [Interneto prieiga.](#)

R. Ališauskas pažymi, kad „Lyderių laiko“ projekto metu inicijuotos ISM³⁸ lyderystės studijos yra toliau tęsiamos. Taip pat yra parengta apie pusšimtis konsultantų, kurie yra „švietimiečiai“, tačiau šiuo metu nėra daroma kryptingų veiksmų, kad jie pasiliktų švietime.

V. Mažeika pažymi, jog Lietuva lyderystei dar bręsta, dar yra ankstyvoje stadijoje. Jis teigia, kad galime veikti kaip Europa. Galime daryti tai, kas pasiteisino Europoje, tik reikėtų adaptuoti tai Lietuvai. Šiuo metu yra dar daug baudžiavinės sąmonės. Jis taip pat mini, kad gal ir būtų reikalingi tam tikri įrankiai.

A. Varanauskas kalba apie bendruomeniškumo prasmę ir kad tai gali būti vienas būdų, sumažinančių mokytojo krūvio našta. Jis taip pat mini mokinius ir jų socialinę veiklą, pavyzdžiui, jei yra mokinys, kuris padeda kitiems, jis, vadinas, gali mokyti. Tam reikia ir mokytojų, kurie sutiktų jam leisti tai daryti. Tai iš esmės prisidėtų ir prie bendruomeniškumo puoselėjimo ir kūrimo.

R. Ališauskas mini, kad lyderius reikia ne „gaminti“, o palaikyti tokius žmones. Šie žmonės turi turėti savyje drąsos, o jiems reikėtų suteikti saugią aplinką. Atitinkamai neslopinti ir vaikų, o leisti jiems išbandyti save saugioje aplinkoje.

Vienas iš pasidalytosios lyderystės pavyzdžių yra tinklaveika, kai veikiama tarpusavyje, dalinantis sukaupta patirtimi siekiama bendrų tikslų. Mokyklų tinklaveika reguliariais mainais, vizitais ir kitais būdais leidžia tobulinti profesionalumą lygiomis teisėmis³⁹. Bandymų skatinti tinklaveiką tarp mokyklų švietime vyksta nuolat, vienas jų – „Lyderių laiko“ projektas.

V. Bujanauskienė mini geruosius pavyzdžius, kai Utenoje dalijamasi medžiaga tarp darželių, mokyklų. Taip pat mini švietimo įstaigų vadovų vaidmenį, kai sukuriamas vidinis tinklas, kuris padeda mokykloms pasiekti geresnių rezultatų.

N. Airošius kalba, jog dažnai mokytojai, dalyvaujantys tinklaveikoje, negauna tinkamo pripažinimo, nes visgi tai dažniausiai būna savarankiškos pastangos.

Mokyklų nebendradarbiavimas kuria problemą, tai nurodo ir V. Bacys, kuris pasisako prieš konkurencinę aplinką, nenori, kad būtų geresni ar geriausi, siekiama, kad visi būtų geri. Problemą mato ir tame, jog mokytojai vienas su kitu nebendradarbiauja. Taip pat jis mini, jog nėra priemonių, kurias naudotų kelios mokyklos, spręsdamos tas pačias, kad ir atskirties problemas.

Lietuvos švietimo bendruomenė patyrė lyderystės ugdymą per projektą „Lyderių laikas“, trukusį 15 metų. Tačiau Lietuva lyderystėje dar bręsta. Švietimo lyderių atradimas ir paskatinimas bendruomenėse įgalintų bendruomenes savarankiškai sėkmingiau pasiekti savo tikslus ir išspręsti naujus iššūkius.

Skaitmeninis ugdymas ir skaitmeninės kompetencijos

Skaitmeninė kompetencija – tai asmens gebėjimas pažinti ir įvaldyti skaitmenines technologijas, kritiškai ir atsakingai naudotis jomis mokantis, dirbant ir dalyvaujant visuomenės gyvenime,

³⁸Vadybos ir ekonomikos universitetas

³⁹Studija. Apskritis viršinių ir savivaldybių administracijų švietimo padalinių konsultacinės veiklos plėtojimo prioritetai. [Interneto prieiga](#).

kompiuterinio, informacinio, medijų, duomenų raštingumo, žinių, įgūdžių, gebėjimų bendrauti ir bendradarbiauti ir moderniomis priemonėmis spręsti problemas, skaitmeninio turinio kūrimo (įskaitant programavimą ir intelektinės nuosavybės klausimus), saugumo (įskaitant skaitmeninę gerovę), kritinio mąstymo ir vertybinių nuostatų visumą⁴⁰. Atnaujintame bendrųjų ugdymo programų kompetencijų apibrėžime atsiranda ir technologijų, kaip vieno iš komunikacijos būdų, įtraukimas. Žvelgiant į dokumentus, skaitmeninio raštingumo apibrėžimas 2018-aisiais buvo papildytas ne tik skaitmeninių priemonių naudojimu, bet ir skaitmeninio turinio kūrimu, intelektine nuosavybe bei kibernetiniu saugumu. Tai dera su technologijų raida ir plėtra, naujaisiais iššūkiais⁴¹.

Skaitmeninis ugdymas – tai novatoriškas skaitmeninių įrankių ir technologijų naudojimas mokymo ir mokymosi metu. Skaitmeninių technologijų naudojimas suteikia pedagogams galimybę kurti patrauklias mokymosi galimybes pamokų metu.

A. Varanauskas pabrėžia, kad kai kalbame apie skaitmeninį ugdymą, neturime į tai žiūrėti kaip ugdymą „be žmogaus“, žmogiškasis aspektas gali būti išlaikomas. Jo teigimu, skaitmeninis ugdymas ir mokymosi duomenų analizės įrankiai yra ateitis. Tačiau šalia skaitmeninių įrankių turėtų eiti ir kitos kompetencijos, kad mokiniai ne tik žinotų, kaip naudotis skaitmeniniais įrankiais, bet ir reflektuotų.

V. Zarankaitė mini, jog skaitmeninių priemonių ir taip yra daug, tiek komercinių, tiek ne. Ji kelia klausimą, ar tikrai yra problema dėl skaitmeninių priemonių pasiūlos ir ar jų trūksta, nes gal nepakankamai išnaudojama tai, ką jau turime. Ji kalba, kad atotrūki galima mažinti dviem keliais, vienas jų galėtų būti ir skaitmeninis.

Kalbinti švietimo ekspertai teigiamai žiūri į skaitmeninį ugdymą. Taip pat atsiskleidžia, kad skaitmeninis mokymas dar nėra iki galo išdiskutuota tema. Dar nėra nustatytas santykis tarp skaitmenos ir žmogaus. Galiausiai, dar nėra išnaudojami visi skaitmeninio ugdymo resursai ir potencialas.

Nuotolinis mokymas

Nuotolinis mokymas yra mokymas, kai mokyns ir pedagogas yra fiziškai skirtingose erdvėse. Jo metu dažniausia naudojamos skaitmeninės ryšio priemonės, bet nebūtinai skaitmeninės ugdymo priemonės: ugdymo priemonės gali būti ir klasikinės.

Nuotolinis ugdymas ekspertų išskiriamas kaip svarbi poveikio priemonė. V. Zarankaitė mini karantino pamokas ir kad, išnaudojant nuotolinį mokymą, galima pasiekti tam tikras grupes žmonių. V. Mažeika teigia, jog mokykla galėtų išnaudoti nuotolinį ugdymą esant situacijai, kai trūksta mokytojų, tada, pavyzdžiui, chemijos mokytojas prisijungtų nuotoliu būdu. Taip pat svarsto, galbūt būtų verta sumokėti kitai mokyklai, kuri teiktų mokytojų paslaugas, užpildant mokytojų trūkumą. Jau dabar tėvai iš pasiturinčių šeimų siunčia vaikus mokytis nuotoliniu būdu, galbūt ir Lietuva kada nors tai turės.

L. Benevičius taip pat kalba apie tai, jog nuotolinio ugdymo neturime bijoti, o greičiau naudoti jį kaip priemonę norint pasiekti švietimui keliamus tikslus. Jis mini geruosius

⁴⁰Prof. V. Dagienė. Kompetencijų raiškos, informatikos ugdymo pasiekimų ir mokymosi turinio sąsajos. [Interneto prieiga.](#)

⁴¹J. Garbauskaitė-Jakimovska. Suteikiamų kompetencijų Lietuvoje analizė. [Interneto prieiga.](#)

pavyzdžius, kai mokytojų trūkumas jau yra sprendžiamas nuotoliniu būdu prijungiant mokytojus iš kitų mokyklų.

G. Valaitienė mini, kad kartais mokymai nuotoliniu būdu tampa tik imitacija, ir kalba apie gyvo ugdymo proceso svarbą, kurio niekaip negali pakeisti nuotolinis ugdymas.

Ekspertai išvelgia nuotolinio ugdymo privalumų, tačiau įvardina žmogiškojo kontakto trūkumą.

Informacija, duomenys ir rodikliai bei jų trūkumas

Švietimo, sporto ir mokslo ministerija bei jai pavaldžios įstaigos kasmet renka ir apdoroja daug statistinių duomenų, susijusių su švietimo stebėseną, tačiau, kaip matėme šio projekto pirmoje ataskaitoje⁴², surinkti duomenys nepadeda atsakyti į probleminius švietimo klausimus. Išsamūs ir kokybiški duomenys apie švietimo būklę leistų geriau identifikuoti problemines sritis ir teikti pagalbą bei sprendimus kryptingai.

Apžvelgus 2016 metais atliktą švietimo stebėsenos tyrimą, duomenys rodo, jog „Švietimo ir mokslo ministerija neturi visų duomenų, reikalingų priimti strateginius sprendimus.“⁴³ Už valstybės lygmens švietimo ir mokslo stebėsenos organizavimą ir vykdymą yra atsakinga Švietimo, mokslo ir sporto ministerija bei jos įgaliotos institucijos: Nacionalinė švietimo agentūra, ministerijos administraciniai padaliniai⁴⁴. Vykdamas švietimo stebėseną valstybės lygmeniu dalyvauja ir papildomos (iš dalies stebėsenoje dalyvaujančios) įstaigos – Ugdymo plėtotės centras, Lietuvos mokinių neformaliojo švietimo centras ir Specialiosios pedagogikos ir psichologijos centras⁴⁵.

Valstybinėje švietimo 2013–2022 metų strategijoje pažymima, kad per pastarąjį dešimtmetį išpuoselėta švietimo duomenų rinkimo kultūra, tačiau dėl įgūdžių stokos ir ne itin aukštos vadybos kultūros tais duomenimis menkai naudojamas⁴⁶. Tyrimų išvadamis mažai naudojami priimančios praktinius sprendimus dėl formaliojo, neformaliojo švietimo, savišvietos ir švietimo įstaigų veiklos gerinimo⁴⁷.

Dr. R. Dukynaitė kalba, kad priimdami sprendimus turime paisyti įrodymų, duomenų, o pažangos tendencijoms įvertinti reikėtų bent trejų metų stebimų švietimo rodiklių pjūvio, t. y. tendencijų analizės.

Dr. V. Kontvainė pažymi, jog, norint įvertinti atskirties problemos priežastis, reikia kokybiškų duomenų, tačiau tokios atliktos analizės nėra. Nors ir atlikti tarptautiniai tyrimai, jie nėra pakankami.

A. Varanauskas kalba apie sistemingumą ir duomenų analize grįstą prieigą prie problemos ištakų, tada galėtume identifikuoti kiekvienos mokyklos atskiras problemas, žinoti, kokių kompetencijų trūksta ir kokie mokiniai ten mokosi. Jis taip pat mini, kad reikia griauti mitus, kad vienas vaikas gabus matematikai, o kitas lietuvių kalbai: pirmiausia, reikia identifikuoti,

⁴²Esamos švietimo situacijos regionuose apžvalga. [Interneto prieiga.](#)

⁴³Valstybinio audito ataskaita. Švietimo stebėseną. [Interneto prieiga.](#)

⁴⁴Pavaldžios institucijos. [Interneto prieiga.](#)

⁴⁵Ibid.

⁴⁶Valstybinė švietimo strategija 2013-2022. [Interneto prieiga.](#)

⁴⁷Valstybinio audito ataskaita. Švietimo stebėseną. [Interneto prieiga.](#)

kokios konkrečios pagalbos reikia tam mokiniui, o antra, reikia apmokyti pačius mokytojus, kaip atpažinti mokinio poreikius.

Dr. V. Kontvainė mini, jog iš dalies tai, jog problemos nėra sprendžiamos, yra ir duomenų problema. Lietuvoje nėra pakankamai mokslininkų, kurie dirbtų su duomenimis, švietimo sociologų yra keletas, o edukologai daugiau dirba su procesų veiksniais, o ne kiekybiniais tyrimais. Taip pat Lietuvoje nėra institucijos, kurioje tyrėjai dirbtų su kiekybiniais tyrimais, tam, kad būtų formuojamas duomenimis grįstas švietimo modelis bei užtikrintas tęstinumas.

V. Bujanauskienė mini, kad Utenoje buvo bandomi standartizuoti testai, kuriuos sudarė tiek akademiniai, tiek emociniai klausimynai. Šie duomenys buvo analizuoti ir žiūrima, kur yra taisytinos sritys.

Dr. S. Kairė mini, kad kai yra skirtingos problemos individualiose mokyklose, klausimas, kaip padėti toms mokykloms identifikuoti, nuo ko joms pradėti.

A. Varanauskas atkreipia dėmesį ir į rodiklius. Kaip vieną problemą įvardina atvejus, kai rodikliai tampa tikslais, pavyzdžiui, kai kurios mokyklos, norėdamos pagerinti akademinį pasiekimų rodiklius, naudoja neadekvačius būdus, pavyzdžiui, liepia silpnesniems mokiniams neateiti į patikrinimą.

Pagal 2021 m. Švietimo, mokslo ir sporto ministerijos organizuotą diskusiją „Lietuvos švietimas: efektyvus, našus, kokybiškas ir socialiai teisingas?“⁴⁸ švietimo bendruomenė jau žengia pirmus žingsnius kryptingos duomenų analizės link. Nors vis dar dominuoja turimų duomenų, kurių dažniausiai pirminis tikslas nėra būklės vertinimas, perdirbimas ir antrinis panaudojimas. Taip pat kalbama apie rodiklius ir kai kurių rodiklių netinkamumą. Nors Lietuvos švietimo bendruomenė jau turi teigiamą precedentą - nuo 2013 m. organizuojamą NMPP⁴⁹ tyrimą, kurio metu buvo tiriami akademiniai ir ekonominiai, socialiniai aspektai. Tai yra geras ir modernus duomenų analizės pavyzdys, kai yra iš anksto svarstoma, kokių duomenų norima, ir jie surenkami.

Lietuvoje nėra vykdomas kryptingas ir strategiškas švietimo duomenų rinkimas, orientuotas į atskirties problemą ir mokinių poreikius, nors ir yra teigiamų precedentų. Švietimo ekspertai kalba apie tokį poreikį ir tokios informacijos trūkumą. Duomenų, informacijos ir tinkamai parinktų rodiklių trūkumas užkerta kelią problemų identifikavimui ir efektyvių metodų, nukreiptų tiksliai į problemą, paiešką.

Bendrai apie švietimo situaciją Lietuvoje

Kalbant apie Lietuvos švietimo sistemos situaciją ir sprendimus, pašnekovų kalboje išryškėjo ir švietimo srities specifika bei Lietuvos ir jos žmonių bruožai.

V. Mažeika sako, kad dėl Lietuvos istorinių aplinkybių mūsų demokratija dar yra „pirmoje klasėje“, bet mes galime veikti kaip Europa, galime vykdyti praktikas, kurios pasiteisino Europoje. Aišku, jas reiktų adaptuoti Lietuvos situacijai. Jis taip pat mini, kad Lietuvoje dar daug baudžiavinės sąmonės.

⁴⁸X edukacijos forumas „Lietuvos švietimas: efektyvus, našus, kokybiškas ir socialiai teisingas?“ [Interneto prieiga](#).

⁴⁹NMPP - Nacionalinis mokinių pasiekimų patikrinimas.

Dr. R. Dukynaitė mini, kad lietuviai vis dar yra jautrūs vienkartinei empatijai, t. y. kai empatija užplūsta tik, pavyzdžiui, per kalėdinį laikotarpį.

Taip pat pašnekovai kalba apie racionalų finansinių išteklių naudojimą. Dr. R. Dukynaitė sako, kad nėra gerai, kai nusiurbiami pinigai nuo švietimo, kai švietimui skirti pinigai naudojami ne švietimo klausimams spręsti. Neretai mokykla atlieka ne tik vaiko mokymo, bet ir nemažai socialinės apsaugos garantavimo veiklą: maitinimo, vežiojimo organizavimas ir t.t. Pavyzdžiui, Estijoje geltonieji autobusiukai yra Susisiekimo ministerijos veiklos sritis.

Kai kurių pašnekovų buvo minėta ir tai, kad kai kurios mažos mokyklos sprendžia gyvenvietės nedarbo problemą, taip pat Švietimo, mokslo ir sporto ministerijos konferencijų įrašuose⁵⁰ kai kurie dalyviai traktuoja darbuotojų atleidimą dėl mokyklos uždarymo kaip mokyklų tinklo pertvarkos trūkumą, tačiau nebuvo iškeltas klausimas, ar nedarbo problema neturėtų būti Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos rūpestis.

Dr. R. Dukynaitė atkreipia dėmesį, kad verta apsvarstyti kryptingą intervenciją ten, kur „skauda“, kaip kad daroma Suomijoje, o ne „vienodai gydyti ir sveiką, ir sergantį“. Jei kuriam nors regionui nesiseka ar iškyla daugiau problemų nei kitiems, būtų galima taikyti nepaprastąsias priemones, tokias kaip papildomi psichologų, socialinių pedagogų etatai ar didesni mokinio/klasės krepšeliai, vadovavimo pagalba ir t.t. Tokia praktika egzistuoja Jungtinėje Karalystėje ir kt.

Dr. S. Kairė skeptiškai žiūri, jei bus vienas veiksnys, kurį išspręsdus, bus išspręsta atskirties problema. Dr. R. Erentaitė taip pat sako, kad greičiausiai nėra vieno visoms mokykloms tinkančio sprendimo.

Dr. S. Kairė taip pat kalba apie svarbą neskirstyti mokinių į problemines grupes. Ji tai matė darbe su migrantų vaikais: svarbu, kad darbas būtų su visais.

Kalbant apie tai, kada būtų galima matyti švietimo pokyčio rezultatus, pašnekovai mini ilgesnį laiką. Dr. R. Dukynaitė teigia, kad švietimo pertvarkoms reikia gana nemažai laiko. Pateikia Suomijos pavyzdį, kurie didžiulę ugdymo turinio reformą pradėjo 1974 metais, o rezultatai pradėjo matytis tik apie 2000 metus.

A. Varanauskas pateikė Airijos pavyzdį, kurioje yra daromi socialinės dimensijos planai. Šiuo metu jau yra daromas ketvirtasis socialinės dimensijos planas, t. y. vis dar tęsiasi.

⁵⁰Švietimo, sporto ir mokslo ministerijos Youtube paskyra. [Interneto prieiga.](#)

Apibendrinimas

Kalbinant ekspertus, išryškėjo keli aspektai apie Lietuvos švietimo sistemą. Pirmiausia, kalbant apie atskirtį pagal geografinę vietovę, pastebima tendencija, kad mažesnę sėkmę patiriančių mokyklų yra kaimuose ar regionuose, tačiau toks vertinimas yra per grubus. Todėl pirmas žingsnis yra stebėti individualių mokyklų esamą situaciją, ko joms trūksta, kad galėtų pasiekti sėkmę. Tokiu atveju atskirties mažinimas tampa individualių mokyklų pažangos didėjimu.

Kitas labai svarbus mąstymo kampas: ar mes darome prielaidą, kad yra neveikiančių aspektų, kuriuos reikia pataisyti, kad sistema toliau sėkmingai veiktų toliau, ar darome prielaidą, kad atskirties grėsmė neišnyks ir rasis naujų ją lemiančių aspektų, todėl reikia galvoti ne tik apie iš praeities atėjusių aspektų taisymą, bet apskritai apie preventinius mechanizmus, kad atskirtis nedidėtų, atsiradus naujiems iššūkiams, kaip kad pandemija ar klimato kaita.

Bendrojo ugdymo sistema yra skirta mokiniams. Žiūrint į mokinių holistiškai, yra išskiriami trys aspektai: mokymosi palaikymas (akademiniškas), emociniai poreikiai ir psichosocialiniai (arba tarpasmeniniai) poreikiai. Norint pasiekti mokymosi sėkmę, pirmiausia turi būti patenkinti pastarieji du poreikiai. Tačiau siekdami patenkinti bazinius emocinius, tarpasmeninius poreikius, turime nepamiršti ir akademinį pasiekimų ugdymo svarbos.

Kiek akademiniai įgūdžiai yra svarbūs - tai keblus klausimas Lietuvos švietimo sistemoje. Viena to priežasčių, kad bendrajame diskurse į vieną vietą yra suplakami išsiugdyti mokinio gebėjimai, mokyklos gerumo įvertinimas ir mokyklos reitingai. Juos sieja tas pats rodiklis – valstybinių brandos egzaminų ar kitų egzaminų rezultatai.

Kalbant apie mokinio išsiugdytus akademinis įgūdžius, jie apima bazinius piliečiui reikalingus dalykus: teksto suvokimą, gebėjimą rašyti be gramatinių klaidų, bazines matematinės žinias, gamtamokslinį mąstymą, kultūrinį išsilavinimą, istorines, geografines žinias, kritinį mąstymą ir kita. Ir nors valstybinių brandos egzaminų rodiklis negali atskleisti viso spektro mokinio gabumų, tačiau jis yra tinkamas įvertinti, ar mokinys po dvylikos praleistų metų mokykloje turi bazinius akademinis įgūdžius. Panašu, kad šiuo metu švietimas neužtikrina kokybiško bazinio akademinio išsilavinimo. Visgi, didesnė problema yra ta, kad nėra susitarta dėl ugdymo prioritetų, o tai užkerta kelią sprendimų ieškojimui.

Tam įtakos turi akademinį pasiekimų rodiklių naudojimas ne pagal paskirtį: reitinguojant mokyklas ir vertinant pačią mokyklą. Tokiu atveju konstruktyvesnis būdas būtų rasti rodiklius, kurie atspindėtų norimą mokyklos stebėseną.

Tai veda į kitą klausimą: kas yra sėkmė mokykloje? Kadangi Lietuvos švietimo sėkmė suvokiama kartais per siaurai (dažnai yra matuojama akademinis rezultatų ar įstojusiujų į universitetą mokinių skaičiumi), tai ne tik įjautrina ir liūdina švietimo sferos žmones, tačiau ir pati visuomenė negali tinkamai pasidžiaugti ir paskatinti tų, kurie sudėtingose situacijose sugeba padaryti reikšmingus teigiamus pokyčius savo mokykloje.

Ne tik į mokinius yra žiūrima holistiškai, bet ir į tai, kad švietimo sistemos iššūkius turėtų spręsti visais lygmenimis ir visi kartu. Čia yra du aspektai: vienas, kad pokytis yra reikalingas kiekviename lygmenyje, o antras, kad atsakomybė taip pat turėtų būti pasidalinta.

Kalbant apie pasidalintą švietimo sėkmės atsakomybę tarp visų švietimo veikėjų, t. y. mokinio, mokytojų, vadovų, tėvų, kitų švietimo sistemos darbuotojų, išryškėja keli svarbūs

aspektai. Pirma, atotrūkis formuojasi lengviau, jei atsakomybė krenta ant vieno žmogaus. Antra, tiems žmonėms yra didesnė rizika perdegti. Galiausiai, šiandien nėra aišku ir nėra susitarta, kieno ir kiek turėtų būti atsakomybės už mokinio sėkmę.

Kalbant apie mokytojus, yra įdomus kontrastas tarp mokytojų darbo rinkos ir reikalavimų bei lūkesčių iš mokytojų. Mokytojų darbo rinkoje pirmiausia yra matomas mokytojų trūkumas, atlyginimas nėra patenkinamas, krūvis yra didelis arba mokytojai yra priversti derinti skirtingus krūvius skirtingose mokyklose, taip pat visuomenės nuomonė apie mokytojo profesiją matoma kaip nepatraukli. Bet įdomu tai, kad reikalavimai mokytojams didėja ne tik klasės metu, bet ir už klasės ribų. Pamokų metu yra reikalingos kompetencijos, kurios galėtų patenkinti įtraukųjį ugdymą, skirti individualų dėmesį specialiųjų poreikių vaikams. Taip pat tikimasi, kad mokytojai tobulins nuotolinio ugdymo kompetenciją, išbandys skaitmeninius metodus, turės laiko pasirinkti ir išmokti naudotis kitais vis naujais atsirandančiais skaitmeniniais resursais. Kalbant apie pagalbą mokytojui, pastebimas jos trūkumas, trūksta mokytojų padėjėjų, kartais ir palaikymo už klasės ribų. Taip pat mokytojo profesijai yra nesvetimas pervargimas nuo administracinio krūvio, emocinis nusivylimas, dėl darbo specifikos didėja perdegimo tikimybė. Galiausiai, rinka ir lūkesčiai iš mokytojų kartais priveda prie situacijos, kai mokyklos, neturėdamos mokytojų pasirinkimo, priverstos rinktis iš kandidatų, kurių kompetencijos nėra pakankamos. Taigi, mokytojo problematika yra Lietuvos mastu ir sprendimai turėtų būti daromi jau nebe individualios mokyklos lygmeniu. Kadangi šiandien mokytojo profesija dėl susiklosčiusių sąlygų nėra patraukli, ateityje tikėtinas didesnis mokytojų trūkumas.

Šeimos dimensija yra minima kaip itin svarbi. Ji gali pasireikšti keliais svarbiais aspektais. Pirmas, ar yra patenkinami baziniai vaiko poreikiai ir ar vaikas negyvena skurde. Antra, koks yra tėvų požiūris į švietimo naudą ir vertę. Trečia, kai kurie tėvai deda papildomas pastangas, kad galėtų suteikti papildomas pamokas, veiklas ar išteklius, nukreipti į geresnius rezultatus pasiekiančias įstaigas. Kita tėvų grupė gali daryti neigiamą įtaką savo vaikams, jei patys tėvai negerbia mokytojų ir jų darbo. Galiausiai, Lietuvoje nėra įsigalėjusios kultūros, kad tėvai ir mokytojai bendradarbiautų dėl mokinio gerovės.

Vienas iš ryškių ir stipriai su atskirtimi koreliuojančių veiksnių yra nepalankus socialinis, ekonominis, kultūrinis kontekstas, kitaip sakant – skurdas. Čia susiduriama su problema, kuri nebūtinai bus paveikiama švietimo priemonėmis, tam reikalingi kompensaciniai mechanizmai. Galima svarstyti, ar kai kurių kompensacinių mechanizmų įgyvendinimas negalėtų ar neturėtų būti atliekamas kitų ministerijų. Tačiau Lietuvoje yra mokyklų, kurios sugeba pasiekti mokymosi sėkmę, nepaisant nepalankios socialinės, ekonominės, kultūrinės aplinkos. Tačiau bet kokių atveju, esant naujiems gyvenimo iššūkiams, nepalankesnėje aplinkoje esantys žmonės dažniausiai yra labiau pažeidžiami, todėl ir atskirtis gali tokiais atvejais dar didėti.

Čia taip pat matome ir mažų mokyklų fenomeną. Iš vienos pusės galima galvoti, kad mokiniai teoriškai turi beveik individualizuotą mokymą, iš kitos pusės jie dažniausiai neturi galimybės pasirinkti disciplinų, kurių norėtų mokytis 11-12 klasėse. Antra problema dėl mažų mokyklų, kad maža grupė vaikų, kur, pavyzdžiui, yra tik du vienuoliktokai, neturi gerų sąlygų socializuotis ir mokytis vieni iš kitų. Tačiau kalbant apie tokios mokyklos uždarymą arba mokinio perėjimą į didesnę mokyklą, iškyla mokytojų nedarbo, „mokinio krepšelio“ praradimo klausimai, kaimo kultūrinis nusikurdimas. Tik kyla klausimas, kiek švietimo kontekste yra validu argumentuoti su bendruoju ugdymu nesusijusiais gyvenvietės aspektais, kuriuos galima spręsti kitomis priemonėmis.

Taip pat yra išryškėję trys susiję dalykai: pagalbos (o ne baudimo / vertinimo) kultūra, saugi aplinka veikti ir lyderystė. Kalbant apie pagalbos, o ne baudimo kultūrą, girdėjome

tiek teigiamų, tiek neigiamų istorijų. Iš neigiamų pavyzdžių galima įvardinti vaiko baimę kreiptis į pagalbos specialistus, tėvų baimę nuvesti vaiką specialiųjų poreikių įvertinimui, tėvų baimę eiti į Vaiko gerovės komisiją, mokyklų baimę susilaukti vertintojų iš Švietimo, mokslo ir sporto ministerijos ir t.t. Girdėjome ir visiškai priešingų pavyzdžių. Kalbant apie saugią aplinką veikti, taip pat nėra įsitvirtinusi kultūra skatinti tokią aplinką. Galiausiai, kai nėra tokios aplinkos, yra sudėtinga lyderystei reikštis visuose mokyklos ir už jos ribų lygmenyse. Lyderystė Lietuvai reikalinga kaip gerų iniciatyvų ir kultūros formavimo priemonė. Jei šie trys dalykai – pagalbos kultūra, saugi veikti aplinka ir lyderystė - būtų užtikrinti, švietimo sferos dalyviai galėtų sėkmingiau ir su mažiau žalos įgyvendinti teigiamus pokyčius Lietuvoje ar savo bendruomenėse. Tačiau šiuo metu nėra efektyvių priemonių, kad mokyklos bendradarbiautų sprendžiant panašias problemas, o pati lyderystė Lietuvoje dar tik bręsta.

Taip pat ne kartą išryškėjo santykių svarba: ne tik kaip mokinio poreikis, bet kaip ir sėkmingų mokyklų bruožas. Kai kurie pavyzdžiai rodo, kad šilti santykiai ir kai kiekvienas vaikas yra pastebimas, gali padaryti žymius pokyčius.

Kalbant apie skaitmeninį ugdymą, kai mokytojas ir mokiniai dirba gyvai, bet naudoja skaitmenines edukacines technologijas, priemonių Lietuvoje netrūksta, tačiau nėra nusistovėjusio būdo, kaip ir kokios programos bei kada naudojamos. Galbūt negalima apibendrintai pasakyti apie visas priemones, kad skaitmeninės priemonės užtikrintų kokybiškesnį ugdymą, tačiau kai kurie skaitmeniniai sprendimai gali sumažinti mokytojo krūvį, pavyzdžiui, vertinant mokinių darbus. Tačiau pastarojo aspekto potencialas nėra efektyviai išnaudojamas.

Kalbant apie nuotolinį ugdymą, kai mokinys ir mokytojas dirba per atstumą, nėra visiems patrauklus ar patinkantis metodas dėl žmogiškojo kontakto trūkumo. Tačiau, kalbant apie mokytojų trūkumą, ateityje gali susidaryti situacija, kai galimi variantai bus arba kokybiškas ugdymas nuotoliniu būdu, arba mokymasis mokykloje galbūt tik su tų disciplinų mokytojais, kurie yra.

Pasikartoja teiginys, kad trūksta duomenų, kurie konkretūs aspektai ir kaip lemia atskirtį. Taip pat norisi sistemingo ir metodiško sprendimo, tai irgi iš dalies susiję su informacija ir duomenimis. Kalbant apie duomenis, yra du svarbūs aspektai: jų istorinis kontekstas ir duomenų raštingumas. Kalbant apie istorinį kontekstą, naudingi duomenys tapo plačiai prieinami dėl kompiuterinių technologijų prieinamumo ir jų skaičiavimo galios, nes atsirado galimybė greitai susirinkti ir apdoroti savo pasirinktus duomenis. Panašu, kad švietimo sistemoje yra renkami duomenys, kurie yra prieinami, tačiau kol kas nėra sistemingai bandoma susirinkti tuos duomenis, kurių švietimo sistemai reikėtų ir norėtųsi. Gera žinia, kad šiam žingsniui žengti jau yra atidirbtos metodologijos kituose sektoriuose. Antras aspektas yra susijęs su duomenų raštingumu. Pastarasis dėl tų pačių istorinių priežasčių buvo daugiau prieinamas tam tikrai grupei žmonių, pavyzdžiui, gamtos mokslų atstovams. Vadinasi, galima galvoti apie poreikį kelti švietimo srities žmonių duomenų raštingumo kompetenciją, kad jie galėtų drąsiai imtis duomenimis grįstų sprendimų priėmimo.

Kitas aspektas yra rodikliai. Vis dar egzistuoja problema, kai, nesant norimiems rodikliams, yra naudojami turimi duomenys, kurie gali visiškai nerodyti norimo kriterijaus. Dažnas pavyzdys yra egzaminų rezultatų naudojimas kitų švietimo tikslų pasiekimams įvertinti. Tokiu atveju reikėtų įvaldyti metodologijas, kaip tuos naudingus rodiklius įvardinti. Rodiklių problemos prasmė slypi tame, kad neretai rodikliai tampa tikslu ir kol nėra geresnio ar alternatyvaus būdo paskatinti mokytojus ar kitus švietimo srities žmones siekti numatytos vizijos, reikėtų bent jau pasirinkti tinkamą rodiklių naudojimą.

Rodikliai taip pat praverstų norint įvertinti, ar efektyviai yra panaudojamas finansavimas ir kiek kainuoja kiekvienos problemos išsprendimas pasirinktu būdu. Būtų galima įvertinti, kurias problemas ir koku lygiu galime išspręsti finansinėmis investicijomis į kruopščiai atrinktus ir pamatuotus metodus.

Galiausiai, išryškėjo individualių sprendimų poreikis, nes vienu vaikų problemos gali skirtis nuo kitų vaikų. Yra skeptiškai žiūrima, jei būtų tik vienas veiksnys, kuris išspręstų visas problemas. Taip pat svarbu taisyti ten, kur neveikia, o ne viską. Šioje vietoje būtent trūksta informacijos apie individus, detalių rodiklių ir duomenų ne tik apie švietimo sistemą, bet ir individualią pažangą. Tai sustiprina argumentą dėl naudingų ir tikslingų duomenų rinkimo naudos.

Kalbant apie sprendimus, jie turi būti adaptuoti Lietuvos situacijai. O taip pat svarbu, kad sprendimas neturėtų atskirti probleminių vaikų į atskiras grupes nuo bendraklasių.

Galiausiai, visuomenės nepalankus požiūris į tam tikras žmonių grupes ir jų padėtį taip pat daro įtaką vaikų lūkesčių formavimui.